

בענין זמני היום והלילה

תשובה לחכם אחד

בסיעתא דשמיא

א. בענין נץ החמה אם הולכים לפי הנץ הנראה לעינים או לפי החשבון בלעדי הגורמים המסתירים או מאחרים ראית השמש לעיננו, נראה לי בזה מכבר דאף אי נימא שנץ החמה נקרא רק מה שנגלה לעיננו ממש, מ"מ שאר שעות היום – להסוברים וכהכרעת הגר"א דשעות היום מנץ החמה עד שקיעתה – אשר נמרד לפי מצב השמש בזה לא שייך שזה מתאים עם תחילת שעה ראשונה שהיה נראה לעיננו, וכמו למשל לר' יהודה ברכות כו. שתמיד של שחר קרב עד ארבע שעות וזה זמן תפלת השחר, ודאי שזה זמן שלפי מצב השמש כעת, ניכר שזה ד' שעות וכמפורש שם בגמ' דף כז. איזו היא שעה שהשמש חם והצל צונן הוי אומר בארבע שעות, וזה לא משנה כלל מתי תחילת הראות השמש, וא"כ ברור כשמש שד' שעות לא נמנה השעות מעת הנץ הנראה לעין, וכן זמן "ובקומך" שזה עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות, אף שהיה קצת מקום לומר שזה במשך זמן של שלש שעות מעת שהשמש שולחת קרניה על המקום מ"מ האמת נראה ששלש שעות זה ג"כ מצב עמידת השמש של שלש שעות ובזמן שהשמש ג"כ בתוקפו אז זמן קימת המלכים, וחצות היום זה ודאי כשחמה בראש כל אדם וג"כ חשיב שש שעות וכן לזמן שאחר חצות היום כמו שבע שעות בזמן מוספין, וכן תשע שעות ופלג המנחה לזמן מנחה ג"כ באותם שעות אף אם לענין השקיעה נלך אחר שהשמש נכסית מעיננו גם מחמת כסוי הרים.

ובאמת שמכאן יסוד וסעד לנקוט שזמן הנץ [וזמן השקיעה] הוא לפי החשבון, ומריש הי' תמוה לי שמהכ"ת לומר שנץ החמה צריך להתחשב לפי החשבון, והלא נץ החמה כפשוטו כשאר הדברים שאין לו לאדם אלא מה שעניו ראות, וזה נקרא נץ החמה, אולם לפי המבואר יוצא דאי נימא דהנץ חשיב רק מה שנראה ממש, א"כ תו אין היום אפילו י"ב שעות זמניות בהמקומות שיש מה שמסתיר ומאחר זמן הנץ, ושעה ראשונה פחות משאר שעות אף הזמניות, ויוצא דתחילת חשבון שעות היום הוא לפני שמתחיל היום ממש ובודאי שאין זה פשטות הדברים.

אלא שי"ל שענין יראוך עם שמש זה לא שייך דוקא להתחלת היום, אלא זה מה שרואים השמש בעיננו, מיהו לשון הגמ' ברכות דף ט: ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה וכו' ונמצא מתפלל ביום, משמע יותר שזה התחלת היום הך נץ החמה של יראוך עם שמש וכן לשון רש"י שם דהנץ החמה לדברי הכל יום הוא. ולענין עדות מבואר בגמ' פסחים יב: אחד אומר קודם הנץ ואחד אומר בתוך הנץ וכו' והא דקאמר בתוך הנץ בגלויי הוה קאי וזהרורי' בעלמא הוא דחזי, מבואר דהכונה בנץ הנראה לעינים, וי"ל דלענין עדות תלוי בלשון בני אדם ונפק"מ לענין נדרים וצ"ע לפרש בכל מקום לשון נץ החמה במובן אחר.

ויש לעיין לענין וסתות התלוי ביום דתלוי בהנץ החמה כמבואר בחו"ד קפ"ב ס"ק ב' וועי"ש בחו"ד שלענין שקיעת החמה לא ברור לו דאולי תלוי בצאת הכוכבים והמנהג אצל בעלי הוראה להורות שיום לענין וסתות תלוי בשקיעת החמה [דבזה י"ל דתלוי בהשפעת השמש בגבורתה וממשלתה והאם תלוי בכל מקום שנגלה לעינים ממש.

ב. ולענין חשבון השעות שהכריע הגר"א שהעיקר שאין לזוז ממנה שהחשבון מנץ החמה עד השקיעה, לפו"ר משמע דתליא בפלוגתת הגאונים ור"ת בדין לילה, שכידוע, דל"ש לחשוב מעלות השחר עד ג' כוכבים שא"כ אין חמה בחצות בראש כל אדם, וגם חשבון השעות תלוי במציאות יום ולילה, וזה או מעלות השחר עד צאת כל הכוכבים דהיינו ד' מילין אחר שקיעת החמה, או מנץ החמה עד שקיעתה, וכבר עמדו בזה דמהסוגיא ר"פ תפלת השחר מבואר דהפלוגתא בין ר"י לחכמים דנזכר שם שעות היום, ולרבנן דעד הערב משמע שאף זה שעות היום, וכן דנו שם בגמ' בהא דעד פלג המנחה אי זה פלג האחרון, ולשי' הגאונים יצא דעיקר פלג האחרון זה בלילה שכבר עבר זמן קרבן ותפלת מנחה, וכן ל"ש עד הערב, ורק לשי' ר"ת [וגם לא לר"ת בעצמו דס"ל דדם נפסל בשקיעה ראשונה] דדין לילה ג"כ תלוי בד' מילין, שייך לקבוע גם השעות בכה"ג, וזה שי' הרשב"א ריש ברכות דפלג המנחה נמשך עד ד' מילין כשיטתו שם בהגמ' דביאת שמשו שפי' כפי' ר"ת [אף שבסוגית הגמ' דבין השמשות בפרק במה מדליקין הניח הרשב"א בצ"ע] ואף שהגר"א בסי' תנ"ט כ' שטעות גדולה לחשוב מעלות השחר עד צאה"כ אבל כבר כתב רבינו ז"ל גם על שיטת ר"ת שהחוש מכחישו, והגר"א סי' תנ"ט ירד לבאר גם בדעת התוס' דהחשבון מהנץ עד השקיעה, ואולי זה למה דס"ל כר"ת שדם נפסל בשקיעה ראשונה, אבל לדעת הפוסקים דתפילת המנחה עד שקיעה שניה אולי יותר פשטות הסוגיא בברכות ששעות היום ג"כ תלוי בזה, וכאמור שכבר דחה הגר"א שיטתם ועכ"פ לאידך גיסא למה דנקטינן כהגאונים בדין לילה, א"כ בודאי שייך רק לחשוב השעות מהנץ עד השקיעה.

וממילא לפ"ז שעות הלילה וחצות הוא משקיעה עד הנץ, וזה חצות של מציאות לילה אשר נמסר גם לאיצטגניני פרעה, שזה יום ולילה כהתוכנים שתלוי בשמש ולא כדין תורה של לילה להגאונים, שאין זה כפי מציאות הלילה לחשוב מג' כוכבים עד עלות השחר, וזה לא ידוע לאיצטגניני פרעה, וזה הביאור בסוגיא דבין השמשות ר"פ ב"מ לא כוכבים הנראים ביום, ואף שעל זה אנו דנים מה זה היום, אולם לא כוכבים הנראים במציאות של יום שהשמש בעולם, ולא כוכבים הנראים בלילה היינו כמבואר בבאור הגר"א שזה בביאת כל האור שזה מציאות של חשכת לילה, וכ"ה בריש ברכות דחצות תלוי במשמרות, והגר"א שם כתב שזה שקר מפורסם לחשוב שהמשמרות נגמרות בעלות השחר, ולשיטת התוס' ברכות שם הרי אזלי כשיטת ר"ת וא"כ מד' מילין אחר השקיעה עד עלות השחר זה לילה במציאות של ביאת כל האור אבל ל"ש לחשוב מג' כוכבים עד עלות השחר. וועי' מש"כ אאמו"ר שליט"א במנחת שלמה סי' צ"א אות א.

והנה אדונינו המג"א כתב דזמן חצות לתפילה עלה לקימת חצות. לעולם חשבינן הלילה ליב' שעות השוות, ואחר שש שעות הוי חצות, וזה ע"פ הזוהר פ'

ויקהל דשעות דמיתספי בלילא דיממא אינון, והכרעת הפוסקים דלעולם חצות הלילה יב' שעות אחר חצות היום, ואינו מובן כלל סברת המג"א דמהכ"ת דכל השעות הנוספות זה רק בסוף הלילה ולמה לא נחלק בשוה בתחילת הלילה ובסוף, ונראה בשיטתו ז"ל דזה ודאי שזמן התחלקות היום, שזה בכל דיני התורה ויהי ערב ויהי בוקר, ובוה ל"ש לומר שזה דיממא שזה מציאות התחלת התחלפות היום וזה יסוד כל דיני התורה, ורק בסוף הלילה [ובפרט להכרעת הגר"א שתלוי בנץ שבזה אין נוגע מדין תורה, ואף שג' רבעי מיל זה גם לדין התורה, אבל זה ממש המשך השקיעה כמ"ש הגר"א שאז כלין נצוצי השמש, וגם אי חשבינן מצאה"כ עד עה"ש מ"מ התחלפות הימים זו מציאות יותר עיקרית בזמנים] שייך להוסיף מימים ללילה.

ולהכרעת האחרונים וכן סוגיין דעלמא דשתים עשרה שעות אחר חצות היום הוי חצות הלילה, כונת הזוהר דשש שעות לפני חצות ושש לאחריו הוי לילה, ומה שנתווסף בין מתחילתו ובין מסופו דיממא הוי, והמכוון בזוהר דכלפי המשמרות דלמעלה ל"ש לומר שלא כל הזמנים שווים השעות במשך זמן משמרות הרקיע ולכן ביאר זמן המשמרות שלעולם שוה. והרש"ש ז"ל בנהר שלום דף כ. [מובא בס' כף החיים] כ' ג"כ כנ"ל והוסיף לבאר כי בחורף הלילה לווה מהיום כמו שתי שליש בקירוב מתחילת היום ושליש התוספת בקירוב בסוף היום עיי"ש, ולא הבנתי דברים אלו, דכיוון שחצות הלילה הוא באמצעה ממש היאך קבע שבתחילת היום שני שליש ובסופו שליש, ואם ננקוט כשיטת הגאונים בדין לילה, ולענין חצות הוי מסוף ד' מילין עד עה"ש, א"כ אדרבא לפ"ז שייך לומר דבתחילת הלילה לווה פחות מהיום כיון שמג' כוכבים הוי לילה, וללבוש והגר"א שהכריעו דחושבין משקיעה עד הנץ ג"כ אינו מובן חלוקת הרש"ש ז"ל.

ג. והנה יש להעיר עוד, בענין נץ החמה ושעות היום, שלפי ר' יוסי שרק אחר ג' רבעי מיל הוי ביה"ש כהרף עין, וכפי שבאר רבנו הגר"א שר' יהודה ור' יוסי חולקים בדין ביאת השמש והיינו דלשיטתו ז"ל הערב שמש דתרומה אינו תלוי ביום ולילה אלא בביאת השמש, ולר' יהודה ביאת השמש היינו ביאת עגולת השמש, ולר' יוסי מה שאמרה תורה ובא השמש היינו לאחר ג' רבעי מיל שאז כלים נצוצי אור השמש, וא"כ לכאורה לר' יוסי ה"ה כשאמרה תורה השמש יצא על הארץ שזה נץ החמה כמפורש בפסחים צג: היינו נמי ג' רבעי מיל לפני צאת השמש עצמה, ומסתמא זה אותו הזמן שאז מתחילין להראות נצוצי השמש, וא"כ כיון שלא הוכרע ההלכה בפלוגתת ר' יהודה ור"י, וביותר להמשנ"ב [מובא להלן] שמצדד דעיקר ההלכה כר' יוסי, א"כ תחילת יציאת השמש על הארץ נקרא כשמתחיל האורה של נצוצי השמש [ובאמת שקשה בעינינו להבחין מציאות נצוצי החמה שאחר השקיעה, אבל זה הרי מפורש יוצא מפי הגר"א ולעינינו רואים אז מצב חשיכה ורק בתחלת היום מתחיל אור חזק לפני הראות עגולת השמש] וגם שעות היום מתחשב כך לר' יוסי, וכתבתי זה ללמד זכות על מנהג שהי' נוהג בהרבה קהלות ישראל לא להסתכל בנץ החמה ממש, אלא כשרואים אור חזק, וזה היו חושבין לנץ החמה, ומיהו אליבא דאמת לא מצינו פלוגתא בשום מקום בענין נץ החמה, וגם רבנו הגר"א פשוט וברור שלא בא לחדש עוד פלוגתא בנץ החמה,

ונראה ברור שגם לר' יוסי שעות היום מה שנחשב מהנץ עד השקיעה זה תלוי רק בגוף השמש שרק בזה שייך לקבוע השעות לפי הלוח השמש, וכל דינא דר' יוסי זה רק היכא שיש דין התורה ובא השמש, בזה ס"ל שתלוי בשכלה נצוצי החמה, ולר' יוסי זה תלוי בדין לילה של כל התורה ויש לי להאריך בזה ואכ"מ אבל נץ החמה שאין זה תחלת דין היום ורק לענין שעות היום שייך לענין זמן ק"ש שתלוי בעלות השחר, וזה גם לשון התורה השמש יצא על הארץ זה גוף השמש, ואף שזה קצת מחודש לחלק בלשון התורה בין השמש יצא לבין ובא השמש, ומ"מ כן נראה ברור וכמש"נ בעה"י והקב"ה יאיר עינינו בתורתו.

ד. ובעיקר הכרעת הגר"א נגד שיטת ר"ת, יש להדגיש עיקר יסודי בהכרעתו ובודאי שאין אנו שייכים להכריע בין ראשונים כמלאכים, אבל אחרי שרבינו הגר"א וכן הגאון ר"ז הכריעו בזה בתוקף ועוז וכן התפשט הדבר, אנו באים לבאר בטעמם ונימוקם ששיעור ד' מילין זה באופק א"י, וזה ברור מהחוש והמציאות שבמקומות הנוטים יותר לצפון מתארך יותר ויותר עד שמתקרב לעלות השחר ובוזכרוננו שכבר האריך בזה בס' אור היום, והלום ראיתי בס' מועדים וזמנים להגאון ר"מ שטרנבוך שליט"א שג"כ מבאר בזה וא"כ אליבא דאמת מעולם לא יצאה הוראה מפי הראשונים לנהוג למעשה כפי שי' ר"ת כיון שלא אמרו יותר מד' מילין, ואדרבה כולם כתבו שהזמן בצאה"כ, וזה כדבאר הגר"א שזה דלא כרבינו תם.

ומתבאר בדברי הגר"א שאין שום קיום למה שנהגו בכל תפוצות ישראל ואני כופל שאין אנו מכניסים ראשינו, אלא לבאר דברי הגר"א ועוד [אלא לפי שיטת הגאונים והגר"א, כי לשי' ר"ת ורמב"ן מתאחר הרבה צאת השבת כפי הנטי' לצפון כאמור, וכלשון הגר"א שבמדינות הנוטים ולצפון] לא באה האור כלל בקיץ. ובכל הפוסקים, ובכל מקומות ישראל, היתה הלכה רווחת דג' כוכבים הוי לילה, והמרקרים יותר החמירו לקבוע שזה כבר כוכבים בינונים, אבל להאריך כפי השיעור ד' מילין ובכל מקום יותר ויותר לא פשטה הוראה כזאת בישראל. וכמובן של"ש לקבוע על יחידים ממש].

ובאמת יפלא שכל גדולי הדורות ובכללם מהר"ם אלשאקר, ומה שהביא בשם הגאונים, וכן שאר הפוסקים כל אחד כפי שיטתו שלא בארו המציאות הפשוטה שחז"ל דברו באופק בבל וא"י ושוה משתנה לפי המקום והזמן, ורק רבנו הגר"א ז"ל באר מציאות זאת ודבר פשוט זה הי' נעלם עד כדי כך שגאון גדול כבעל פתח הבית הביא דברי הגר"א שזה משתנה בכל אופק, וכתב ע"ז שזה דוחק. והדבר מבהיל, דמה שרבנו הגר"א ז"ל צווח מצד החוש והמציאות, לכתוב ע"ז שזה דחוק ששיעור הגמ' רק באופק שלהם].

וגם זה בעצמו מהראיות העצומות שהוכיחו הגר"א והגר"ז שיטתם, שענינו הרואות שהשמים כבר מלא כוכבים הרבה לפני שיעור ד' מילין ושייך רק לומר שנחלשו החושים לראות מיד עם ג' רבעי מיל, אבל שרואים יותר לא ניתן להאמר ולשון הגר"א שענינו הרואות שמעה"ש עד הנץ שיעורו יותר, ובפשוטו לא הו"ל לרבינו ז"ל להביא מעלה"ש אלא מזה גופא שרואים ג' כוכבים בזמן מוקדם כנ"ל, ומה שרואים מעלה"ש עד הנץ, זה גופא רואים מהשקיעה עד ד' מילין, אלא עיקר

ההוכחה שענינו ראות כוכבים לפני ד' מילין, ונקט מה שלר"ת השיעור כמו מה שלכו"ע בזמן עלה"ש עד נץ החמה, שזה גם לרידון, וע"ז מק' שזה ודאי שיעור ארוך, אבל משקיעה עד צאת הכוכבים זה הרבה פחות, וגם ששיעור ד' מילין זה לא בכל מקום, וע"ז מביא שענינו ראות, במקומות דהראשונים והגר"א, שמעלות השחר יש הרבה זמן יותר, וא"כ שיעור צאת הכוכבים זה לא היה שיעורא, וכבר חתרו רבים לישב, וביחוד הרחיב בזה אחד מחכמי ירושלים הגר"ח דרוק ז"ל בחיבורו המקיף לביה"ש אורות חיים ועי"ש בשם ראשונים שהכוונה ג' כוכבים במערב, אך עדיין תמיהת הגר"א לא זזה ממקומה כי מימרא שלימה נאמרה בש"ס ג' כוכבים לזמן לילה, ואנן ניקום ונימא שאף כשהשמים מלא כוכבים עדיין יום, ואין זה רק בגדר דוחק, אלא היפוך המימרא, שנא' ג' כוכבים, ואנחנו אומרים שמים מלא כוכבים עד סוף מערב.

והאמת הברור שכל הפוסקים מרב עמרם גאון ששלח סדורו בכל תפוצות ישראל והביא להא דג' כוכבים הוי לילה, וכן כל הפוסקים ראשונים ואחרונים שנקטו בסתמא ג' כוכבים [עיי' גם בס' דברי אמת בתחילת הספר במה שהעידה אשה שכבר הי' ג' כוכבים] זה שקר מפורסם לומר שנתכונו לג' כוכבים בסוף המערב, וכן זה מקובל ושגור בכל תפוצות ישראל, שע"י ג' כוכבים הוי לילה, וזה נראה כחוכא לומר שהמכוון לאחר שהשמים מלאים כוכבים. [ויוצא לפ"ז שסמכו על פשטות הסוגיא בריש פסחים ועוד שעד צאת הכוכבים יממא הוא, ומשמע סתמא דהסוגיות כר' יוסי לענין ביה"ש, וכמו"ש המשנ"ב סי' קלג בשעה"צ ס"ק כ"א עיי"ש אך גם המשנ"ב שם לא כתב כן אלא לענין תפילת המנחה, בשעת הדחק. אבל לענין שבת החמורה שבמקור הסוגיא דביה"ש נפסק בפירוש הלכה כר' יהודה לחומרא תמוה מאוד לסמוך על הסוגיא דריש ברכות ופסחים שקאי אליבא דר' יוסי וע"ז צווחו הגר"א והגר"ז ז"ל להזהר בשקיעת החמה הנראית לעינינו].

ובזה נבין במה ששמענו מהרבה גדולים שכשהגיעו לאה"ק אמרו שהמציאות מוכרחת כאן כשיטת הגאונים והגר"א, [וכן שמעתי מנכדי הגאון ר"א שאג ז"ל שבתחילת בואו לעיה"ק ירושלם הי' מרעיש על מה שלא חוששים לדעת ר"ת ורמב"ן ושאר ראשונים, ואח"כ לא נשמע קולו, וכאשר נשאל השיב שע"י שרואה כל לילה ולילה מציאות הדברים הוכרע אצלו שכן האמת כהגאונים והגר"א] ויפלא שאדרבה שיעור ד' מילין נאמר דוקא באופק א"י ורק כאן מציאות זאת שאז כלה כל האיר, אלא שעניניהם שפיר חזו שבאותו זמן שנהגו שזה לילה במקומות בחו"ל, באותו זמן בא"י כבר יוצאים כוכבים בהרבה זמן קודם, וא"כ גם התם וגם הכא נהגו בתחילת צאה"כ שזה לילה. ולענין השקיעה כבר כתבנו שזה מהתימה שלא חששו, וי"ל שסמכו על דין רכוכב אחד יום, וזה גם מתאחר קצת במקומות הנוטים, וזה דעת הר"מ בפי' המשנה וכן הברטנורא פ"ב בשבת, ולשונם ברור כהגאונים, ורק כוכב אחד יום, ואכמ"ל ובס' אורות חיים שגה בזה שמביא מהברטנורא שפוסק כר"ת.

והמעייין יראה שהרבה גדולים שכתבו שהלכה כר"ת כוונתם ברורה ומפורשת להוציא מדעת היראים שתחילת השקיעה לילה, אבל לא כיוונו כלל לאפוקי מדעת הגאונים, ואבוהון דכולהו הרדב"ז בתשובה ח"ד, אלף שנ"ג שכל דבריו רק נגר

היראים ולא ראה שיטת הגאונים, ומה שקראו שיטת ר"ת זה צאת הכוכבים, שכבר נתבאר ע"י הגר"א שזה לא כר"ת אלא כשיטתו שהיא שיטת הגאונים, וכן רבינו החת"ס אור"ח סי' פ' שכתב שאנו קיי"ל כשיטת ר"ת, והמעין הישר יראה בבירור שכוונתו להוציא משיטת היראים, וזה כל תשובתו שם, ונראה שלא ראה כלל דברי הגאונים המובא בר"מ אלשאקר שציין הש"ך. ומה שקורא שיטת ר"ת מפורש שם שזה ג' רבעי מיל קודם צאה"כ, וכוונתו בודאי שלא יציאת כל הכוכבים, אלא תחילת יציאת הכוכבים, וזה שיטת הגאונים, ורק שלא חשש לשקיעה הנראית לעינים, ומ"מ כתב שפורשים כשעה לפני כן, וזה קרוב לדין כוכב אחד יום, ותמיהני על כמה מהמחברים החשובים שמעתיקים שיטת הרדב"ז והחת"ס ועוד, כשיטת ר"ת, ומעלימין עין, אולי בשגגה, ממש"כ ושנראה ברור למעין.

ומהראיות שהביאו גדולי הדורות [והנני משלש כי אנו רק מעתיקים ומנמקים טעמם של גדולי המורים שהכריעו ההלכה] מגוף הלשון שקיעת החמה אשר זה מתפרש ברור לשיטת הגאונים שזה דבר הנראה לעין, ואם הכוונה כפירוש ר"ת, הרי אין זה זמן הנראה לבנ"א ומה שייך לקבוע בתור זמן שאז מתחיל בה"ש, [ולשון החת"ס בתשובה הנ"ל שביה"ש ג' רבעי המיל לפני צאה"כ, והנה הי' מוכרח רבינו החת"ס לתת סימן מן המאוחר אל המוקדם]. ועיין מהר"ם אלאשקר [ובלח"מ] שר"ת פירש כן לשיטת חכמי ישראל, ולפ"ז הכריע שכיון שכבר הודו חכמי ישראל ל"ש לקרא לזה שקיעה, וניכרים דברי אמת שכבר הביא הגרעק"א בגליון בפסחים צד: בשם ר"ת שהאמת כחכמי ישראל כדאמר' בתפילה ובוקע חלוני רקיע עיי"ש, ושקיעה היינו ששוקע בסוף חלונה [וכידוע שכבר כתבו הרמח"ל והגר"א ז"ל לבאר הגמ' עפ"י פנימיות הדברים, ואין הדברים כפשטם] ובתורי"ד שבת פי' כר"ת, וביאר זה לפי חכמי אומות העולם, וכמה ממחברי זמנינו מצאו מציאה בזה לבאר שיטת ר"ת כפי המציאות, אבל המעין בלשון הרי"ד יראה שעדיין לא מצאו מזור ותרופה, כי באמת נראה שהרי"ד רצה לפרש שקיעת החמה שיש שקיעה במציאות, וכותב שם ששקיעה היינו שנעלמת מן העולם, ולשונו שם שאילו הי' עולה אדם על ההרים עדיין היה יכול לראותה, ודבריו ז"ל שם כי זה שאחר ד' מילין אין כבר השפעת אור השמש מפני שהשמש עדיין אז טרם שקעה רק בשבילנו שאנו עומדים למטה. אבל אם אחד יגביה רום עדיין יראה השמש "שעדיין לא נעלמה מכל העולם כולו", ורואים בעליל שבא לבאר גם מה זה שקיעה כמו שלהגאונים מתחיל השקיעה של גוף השמש, והרי"ד מבאר שכן הוא ממש, כשהשמש נעלמת מכל העולם כולו, מתחיל השמש לשקוע ולהעלם מן העולם, ועד ג' רבעי מיל זה לילה, ומה נעשה שאין שקיעה כזאת ורק שבמרחק מאתנו ד' מילין השמש שוקעת, וזה לא שקיעה הנראית לנו, וגם לא שקיעה אמיתית של השמש בעצמותה [ולשון הרי"ד שייך רק אי נימא דכששוקעת בסוף ד' מילין אז היא נעלמת לגמרי מן העולם כלשון בעל המאור בר"ה שזה תהום ולא ישוב, וכידוע שהחוש מכחיש שהשמש סובבת [לפי לשון הפסוקים ולשון בנ"א] כל הכדור, וכבר נזכר בזוה"ק [כנודע] ואם השקיעה של ר"ת יסודתו בהררי קודש עפ"י פנימיות הדברים [אשר גם בפשוטו לא שייך לקבוע בזה סימן לבנ"א בביה"ש], הרי מציאות כזאת של שקיעה שיעלם מן העולם לא קיים כלל, ומש"כ הרי"ד שבתוך ד' מילין אילו הי'

אדם עולה על הר' רואה השמש. נראה ברור כוונתו כל זמן שיש בעולם שמש, לא איכפת לן מה שאין אנו רואים, שאם יעלה על הר' יראה, ומציאות זה קשה לשמוע שעד ד' מילין יכול לראות מן ההר ובג' רבעי מיל יראה שקיעה, ובמציאות הפשוטה הרבה קודם ד' מילין כבר לא יראה, ובתור לו יצוייר לא שייך להגדיר שיעור ד' מילין, ושייך רק שבסוף ד' מילין השמש מתרחקת ובא האור לגמרי, אבל אין שם שקיעה של ג' רבעי מיל לפני סוף ד' מילין וגם אין שקיעה ממש, סוף דבר לא הרווחנו כלום בזה מצד החוש והמציאות, והתמיהה קמה וניצבה.

ובעל הלכות גדולות שכל דבריו דברי קבלה, הביא בהלכות חנוכה להך מימרא דכוכב אחד יום וג' לילה, ובאר הר"ן כונתו שזמן הדלקת נר חנוכה זה משתשקע החמה, ולכן כתב הדין לערב שבת להדליק בעת השקיעה ממש לפני שיש ב' כוכבים, והנה ודאי כונתו ברורה על שקיעת גוף השמש הנראית לעינינו, שאם על השקיעה כפיר"ת, מי כהחכם יודע לראות שקיעה זאת ולצמצם בזמן של כוכב אחד, וגם אין שום ספק שאין כונתו כשהשמים מלאים כוכבים ולראות כוכב אחד במערב.

ואגב למדנו הלכתא רבתא מהבה"ג בדין נר חנוכה שמצותה משתשקע החמה, שאין זה דוקא תחלת שקיעה שכבר חל בין השמשות, אלא אפי' ס"ל כוכב אחד יום, מ"מ זמן הדלקת נ"ח בשקיעת החמה, וכן המנהג כידוע מקדמת דנא בעיה"ק ירושלים ת"ו.

ובזה נעמוד בסוד קדושים הרבה מגדולי ישראל ברורות שלפנינו שקבעו בברור, ההלכה כהגאונים, ולא רצו לקבוע להחמיר באסור תורה לשני הצדדים. ובכללם הגאון ריש גלותא דבבל בעל בן איש חי וצוק"ל, והגר"ע יוסף שליט"א ביביע אומר התמרמר עליו ששבקי' לחסידותי'. ואני בעניי אומר כי חלילה וחלילה לא שבקי' לחסידותי', והן הן גבורותיו וחסידותו לקבוע ההלכה הברורה באיסור סקילה ובמצות יום שמיני דמילה וכיו"ב כדי שלא יצא שום מכשול ח"ו להקל נגד ההלכה הברורה להם ז"ל והדר הוא לכל חסידיו זיע"א.

והנני להעיד נאמנה מה ששמעתי מפי הרב הגאון בעל אורות חיים ז"ל בעת שעמד להו"ל חבורו ושם פעמיו לרבנו הגדול בעל החזו"א זיע"א לשמוע חו"ד הטהורה, ומיד כאשר חזר ירושלימה סיפר לי [כמין ימא לטיגנא] אשר רבנו ז"ל אמר בעוז ובתוקף דעת קדושת תורתו שהלכה זו הוכרעה, וביחוד ע"י רבנו הגר"א ז"ל ואין בזה ספק. ויראתי להעלות על הכתב כל לשונו הק' אשר אמר לי [וכאשר שאלו הרב הגאון הנ"ל אם יש לו רשות להדפיס חבורו שבא לחזק שיטת ר"ת, השיב לו רבנו ז"ל כי לדעתו הרשות לכל אחד לפרסם כאשר נראה לו].

וידוע שרבנו ז"ל הי' מדרקק לזמן שרואים לעינינו ג' כוכבים בינונים, וזה בערך כארבעים או ארבעים וחמש אחר השקיעה [ובירושלים כמדומה שנראין כוכבים לפני זמן זה]. וזה עפ"י הגמ' דג' כוכבים הוי לילה, ואף שאין לזה מקור בשיטות הראשונים לאחר כ"כ ראית הכוכבים לאחר ג' רבעי מיל, ורבנו הגר"א ודאי לא ס"ל כן, מ"מ כיון שאין ברור לנו כ"כ השקיעה בדיוק וגם זמן צאת הכוכבים, לזה החמיר עד שברור לעינים. וגם נלענ"ד כי אחז צדיק דרכו בקודש כמנהג אבותינו בכל תפוצות ישראל וזה כשנראה בעליל ג' כוכבים.

ה. ובדבר אשר חקרו, עיין קובץ שעורים ריש פסחים אי צאת הכוכבים עצמם הם הלילה או שזה סימן ללילה, ובס' אורות חיים כתב שבזה תלוי פלוגתת הגאונים ור"ת, ולדידי בעניי אין אני רואה התחלה להסתפק בזה ומקרא מלא ולחושך קרא לילה, וכן לשון המשנה ספק חשיכה, וחשכה לא יאכל עד מוצ"ש, וכהנה רבות, ומהיכ"ת נימא שכוכבים זה עצם הלילה וכל צאת הכוכבים תלוי רק בביאת האור שזה הסיבה להראות הכוכבים, ואין שום יסוד לומר שלהגאונים כוכבים הם עצם הלילה, רק תחילת החושך זה כבר חושך לילה בדין תורה, וכאשר הביא הגר"א בזה הירושלמי ריש ברכות עיי"ש שבהתחלת החשיכה כבר נקרא פנה האור ובא החושך, ובהתחלת היום לאידך גיסא כאשר מתחיל האור כבר נקרא יום ע"ש בירושלמי בטעם הדבר, ומש"כ באורות חיים שם שמקור שיטת ר"ת זה מהסוגיא דריש ברכות המעין יראה שר"ת לא הסתמך כלל בשיטתו על כך סוגיא ולא הרמב"ן ולא שאר ראשונים שהולכים בשיטת ר"ת ואין זה שייך להך סוגיא אלא דכל אחד באר הסוגיא כפי שיטתו, וקשה עלי להאריך בזה. ומה שנפסק בשו"ע יו"ד סי' רס"ב עפ"י המרדכי שאם נולד כשהיו נראים ברקיע כוכבים קטנים מאוד יש לסמוך בי' לספק למול למחרת ואע"פ שהי' הרקיע מזהיר כעין אורה של יום, והיינו עפ"י מה שקיי"ל ג' כוכבים הוי לילה וזהו גדר חושך וכדהביא בבאור הגר"א שם הירושלמי הנ"ל והש"ך כתב דרק בכוכבים קטנים אבל בינונים יש לסמוך והגר"א ציין להש"ך וכונתו ברור שרק קטנים מאוד היינו שאינם נראים כ"כ לעינים ובשביל זה נקראים קטנים, ואין כוונתו לכוכבים קטנים הנראים בלילה. ובפר"ח מובא ברעק"א שם תמה על הש"ך דכוכבים קטנים עדיף, ופירש משום דהרקיע מנהיר, וכונתו כיון דנראה ממש ביום א"כ אין זה כוכבים בינונים, וזה טעות גדול לפרש שיש כאן פלוגתא בדין לילה אי הולכין אחר כוכבים או אחר האור שהרי זה הלכה ברורה שג' כוכבים הוי לילה, והבאור כמו שפרשנו וזה ברור.

כד דייקת שפיר, תשכח שכל גדולי הראשונים והאחרונים ז"ל לא נשתנתו
אלא בספרא ישרה, כל הישר בספרא גדול מחבירו.

[ר"ח מוואלזין]
